

Všechny texty, o kterých byla řeč v předchozích odstavcích, mají navzdory zjevné odlišnosti témat a způsobů jejich uchopení společného jmenovatele. Tím je, pro vývoj studií rodu v posledním desetiletí charakteristické, rozšiřování, překračování a v krajním případě boření hranic mezi sociálně zakončenými kategoriemi mužství a ženství, zpravidla s poukazem na jejich historickou, ideologickou a kulturní podmíněnost, a současně také reflexe těchto procesů a mechanismů, jakými k nim dochází.

Jak jsem již předznamenal, recenze zveřejněné v tomto čísle Sociálních studií se nevztahují k tématu rodu ani sexuálních identit. Dvě z nich jsou označeny titulkem „nostalgické“ a pojednávají o knihách, které vyšly už před mnoha lety. Takový žánr, který by byl založený na kontrastu nového čtení publikací staršího data vydání, není v odborném tisku zcela obvyklý a dle mého soudu by si zasloužil větší pozornost. Oba dva publikované příspěvky – recenze na knihu Alvina Tofflera *Šok z budoucnosti* i na *Rival Views of Market Society and Other Recept Essays* Alberta Hirschmana se však bohužel soustřeďují hlavně na výčet obsahu těchto děl, a to na úkor jejich nového čtení, ke kterému žánr „nostalgické recenze“ přímo vybízí a v němž podle mého názoru tkví jeden z dobrých důvodů jeho existence. Čtenář je tak ochuzen přinejmenším o názor recenzentů na současnou relevanci a „trvanlivost“ recenzovaných textů. Také pak ale není úplně jasné, proč byly k „nostalgickému“ recenzování vybrány právě tyto a ne jakékoli jiné starší texty. Vždyť i třetí kniha, které je věnována samostatná recenze, tentokrát však ne „nostalgická“, není nijak nová. *Umlčené tělo* Raymonda Murphyho bylo v originále publikováno již v roce 1987. Lze to tedy chápat tak, že datum publikace textu nebo jeho překladu je tím hlavním, co dělí recenze, alespoň v tomto čísle, na „nostalgické“ a ty ostatní? A pokud ano, není to zbytečně málo? Možná, že by se leč který autor rád nechal přemluvit k tomu, aby se ke čtení některé, třeba kdysi slavné, oblíbené či kontroverzní, dnes však možná

neprávem opomíjené knihy vrátil s heslem „dvakrát do stejné řeky nevstoupíš“. A aby na tuto svojí dobrodružnou cestu vzal čtenáře s sebou.

Poslední dvě rubriky obsahují každá po jednom kratším textu. Rozhovor se zakladatelkou nakladatelství *One Woman Press* Marií Chříbkovou a zpráva o výzkumu *Rovné příležitosti mužů a žen ve vybraných českých podnikcích* svými tématy dobře doplňují převažující zaměření sborníku.

Co říci na závěr? Jestliže bylo cílem editora ukázat současný stav teoretického uvažování o problematice genderu v českých zemích a představit zdejší genderový výzkum jako disciplínu, která nejen že se zabývá důležitými tématy, ale současně se nebrání ani kritické reflexi sebe sama a svých vlastních východisek, ani určité míře angažovanosti i v tématech, která lze označit za politická, potom se domnívám, že se Pavlu Baršovi jeho záměr podařil. *Politika rodu a sexuální identity* je užitečné čtení pro každého, kdo hledá nepovrchní přístup k současným studiím rodu.

Ivan Vodochodský

Noreena Heertz: *The Silent Takeover. Global Capitalism and the Death of Democracy*

New York, The Free Press 2001, 247 s.

Požadavek, aby dobrý novinář byl zároveň sociologem a *vice versa*, byl již vznesen mnohokrát, a přesto vždy, když je příležitostně naplňován, vyvolává ve vědecké obci zpochybnutí odborných kvalit takové práce. Tato námitka může být vznesena i proti expresivně laděné knize mladé cambridgeské ekonomky, která se přes noc stala bestsellerem, avšak je to námitka z nejméně případných. Novinářsky pojaté osobní příběhy, otvírající každou z jedenácti kapitol recenzované knihy a živý styl (přičemž autorka neváhá argumentovat skutečně populární kulturou, například celosvětovým úspěchem televizní soutěže *Milionář* na s. 34) totiž N. Heertzové

nebrání citovat a (většinou) pregnantně analyzovat ohromující množství dat, která se tak stávají nejen „potravou“ pro (často kritické) úvahy odborné veřejnosti, nýbrž i produktem a spolutvůrcem zmiňované populární kultury v míře, o jaké se naprosto většine akademiků může jen zdát. Všeobecný vzrůst vzdělanosti a další vývojové faktory modernizace druhé poloviny 20. století vedou k tomu, že se jedním z hlavních žánrů seznamujících s výsledky vědecké práce, mají-li takové výstupy vůbec existovat, nezbytně stávají právě takovéto popularizační a přitom dostatečně fundované eseje – a měli bychom si to uvědomit právě i u nás, nechce-li být česká sociologie zcela upozaděna domácí rádobou investigativní žurnalistikou. Tato chvála sociologické angažovanosti, lze-li to tak říci, však rozhodně nesmí znamenat rezignaci na vědecké posuzování jejich výsledků; proto se podívejme na recenzovanou práci kritickými očima.

Jedna z jejích předností – průzračnost vyjadřování, vedoucí někdy až k příliš černobílému vidění – již byla zmíněna, Heertzová typicky žurnalisticky vměstává hlavní tezi své knihy do jejího podtitulu. Snaží se ukázat, že globální kapitalismus ve smyslu nárůstu moci mezinárodních korporací, k němuž na Západě dochází vinou politiky tzv. nové pravice a je odtud (často pod pokryteckou rouškou mezinárodní pomoci, což byl i případ střední Evropy po skončení studené války, s. 25–26) „vyvážen“ do celého světa, nezbytně vede ke snižování významu národních států. Jejich (demokraticky zvolené) vlády mají stále menší manévrovací prostor, což ve svých důsledcích vede ke snižování zájmu voličů o tyto vlády, jinak řečeno ke stále významnější volební neúčasti, zatímco zájem o věci veřejné se pak „vybíjí“ na nejrůznějších *street parties* či prostřednictvím „nepolitické politiky“. Autorka přijímá módní tvrzení, že „společnost, vedená pouze neviditelnou rukou trhu, je nejen nedokonalá, ale i nespravedlivá,“ které doplňuje dvěma – nikoli nutně konzistentními – vlastními myšlenkami, že totiž „korporace překonávají stát, odchodník se stává mocnějším než politik ...

protest se přitom stává jedinou možností, jak ovlivnit politiku a důsledky činnosti [mezinárodních] společností“ (s. 3–4).

Jistě má do určité míry pravdu, nadnárodní korporace rostou co do velikosti i významu a zcela zákonitě se snaží veřejné správě nutit svá „pravidla hry“ (třeba i pod pohrůžkou odchodu ze země). Není to však pravda celá, neboť Heertzová ve své argumentaci pomíjí takové skutečnosti, jako třeba zásadní rozdíly mezi jednotlivými státy ve výši zdanění stejně jako ve struktuře veřejných výdajů, v politice zaměstnanosti a sociálního smíru, ve výdajích na ochranu životního prostředí (srovnáme-li například Švýcarsko, Spojené státy a Německo, co by pak ještě vedlo mezinárodní společnosti, aby setrvaly v posledně uvedené zemi s obrovskými daněmi a vysokou mírou ochrany zaměstnance stejně jako spotřebitele?). Národní stát jistě slábne, avšak – a právě to je významné – stále ještě má dost sil, aby si dokázal vynutit jistou „míru poslušnosti“ jak svých občanů, tak korporací. Navíc je otázkou, můžeme-li skutečně hovořit o jednosměrné globalizaci, neboť nejen politologové blízcí známé Huntingtonově představě o budoucím střetu civilizací, nýbrž stále zřetelněji i ekonomičtí sociologové si uvědomují fundamentální kulturní podmíněnost velké části ekonomických jevů (viz např. P. L. Berger – S. P. Huntington (eds.): *Many Globalizations*. Oxford 2002).

Svět nového kapitalismu, jehož etické nedostatky nedávno kritizoval např. R. Sennett (*The Corrosion of Character*. New York 1998), je (nejen) podle Heertzové především světem úspěšných, se vzrůstající nerovností mezi i uvnitř jednotlivých společností, s částečnými a dočasnými úvazky, s vynucenou vysokou pracovní flexibilitou těch, kdo stále ještě pracují, dokonce i se sebevraždami z přepracování (japonské *karoši*). Stejně tak je zřejmé, že vlády národních států jsou proti tomuto vývoji na pracovním trhu bezmocné (s. 51) a že jej dokonce podporují, z ekonomických důvodů se nestarají o morální důsledky své politiky, ačkoli jejich rétorika je plná etických frází. Heertzová však jde ještě dál, tvr-

dí, že v (ekonomicky) unipolárním světě po pádu železné opony mizí ideologické rozdíly mezi politickými stranami a politikové sami přijímají – jako jediné možné vzájemné vymezení – taktiku byznysu, počínaje mediální politikou a nákladnými reklamními kampaněmi (s. 92). Právě proto ale potřebují čím dál větší přísun financí, což dává nebyvalý prostor korupci. Autorka přitom sice shrnuje nejvýznamnější skandály financování politických stran v 90. letech, nedokáže si však položit otázku, jaké byly další důvody zájmu „bohatých“ o financování politiky. Přitom tato otázka by totiž opět alespoň částečně vedla k etice, často nábožensky zakotvené, jak svědčí třeba podpora *košer* programů některých amerických senátorů židovskými podnikateli, nebo dnes již rozsáhle analyzovaný „export evangelikalismu“ ze Spojených států a celková desekularizace světa (viz např. P. L. Berger (ed.): *The Desecularization of the World*. Washington – Grand Rapids 1999; v češtině stručné zmínky v D. Lužný: *Náboženství a moderní společnost*. Brno 1999: 107–136).

Z tohoto důvodu je sporné i již zmiňované tvrzení, že občané se o politiku přestávají zajímat primárně z toho důvodu, že cítí slabost vlastního hlasu, zatímco se jejich zájem přesouvá do oblasti regulace vlastní spotřeby a jejím prostřednictvím k regulaci byznysu (např. bojkot geneticky modifikovaných potravin, s. 112n.). Heertzová tak sice elegantně odráží nezbytně přítomný argument nezájmu o politiku vinou zkonsumění (vzpomeňme na známé Hobsbawmovo tvrzení, že „participace na trhu nahrazuje participaci v politice“), přičemž postulát „jsem to, co kupuji“ dovádí až k překvapivému závěru, že konzumerismus se stal novým implicitním náboženstvím Západu (s. 115–116). Vzhledem k relativně malému sociálnímu ohlasu těchto kampaní – jenž je pochopitelně ještě menší v prostředí nezápadních či transformujících se ekonomik – však má (alespoň prozatím) sotva oporu v datech.

Zajímavější je jiný důsledek přesily ekonomiky nad politikou (jakkoli je totiž sporné, je-li tomu skutečně tak, široká sociální

akceptace tohoto názoru z něj skutečně dělá sociální fenomén *par excellence*), rostoucí míra „filantropických“ zájmů mimořádně bohatých jednotlivců nebo firem, jež *de facto* supluje sociální politiku národních států a – na rozdíl od svých předchůdců – své peníze utrácí v globálním měřítku, aniž by musely brát ohled na vlády, přičemž jejich moc jako „nevolených politiků“ je pochopitelně o to větší. Podle Heertzové je tomu tak díky zmiňovanému „znáboženštění konzumu“, kdy zákazníci „již nekupují výrobky, nýbrž ethos celé firmy“ (s. 177). I toto pozitivní působení moderního kapitalismu je však problematické, a právě proto Heertzová hovoří o „zániku demokracie“, neboť management velkých korporací, a tím méně miliardáře typu G. Soroše, samozřejmě nikdo nevolil a nejsou nikomu odpovědní. A protože jejich ústředním zájmem je ekonomický, nikoli etický zisk, jejich působení v této oblasti musí být nutně vedeno jen krátkodobými či střednědobými úvahami (s. 187). Korporace nemohou nahradit stát, natož pak politiku, a proto Heertzová vidí jisté řešení v návratu veřejných aktivit v podobě „kongregacionalistického“ protestu (můj termín) vůči *statu quo*, který má působit jako katalyzátor reformy (s. 202). Je tomu ale skutečně tak? Podstatná část občanů západních zemí nevolí, ale ani se neúčastní protestních akcí (a i pokud, jako v případě geneticky upravovaných potravin, není to primárně vedeno čistě egoistickými zájmy?) a navíc, jak nedávno ukázali J. D. Hunter a J. Yates (in P. L. Berger – S. P. Huntington (eds.): *Many Globalizations*. Oxford 2002: 323–359), institucionální struktura skupin a organizací protestujících proti globalizaci se stále zřejměji podobá právě korporacím nového kapitalismu.

Ani možná budoucí řešení nezdravého propojení ekonomiky s politikou, která na národní i mezinárodní rovině nabízí Heertzová (s. 209–212), se mi nezdaří zcela neproblematická. Jejich hlavním důsledkem by byl nárůst byrokracie, přičemž – smím-li použít stejné ironie jako autorka, která se v případě WTO oprávněně ptá *whose trade organization?*

– eventuální ustavení Světové sociální organizace (WSO) by po mém soudu nebylo než *wholly same organization*. Podobných rychlých a ideologicky „čistých“ řešení totiž uplynulé století přineslo celou řadu, aniž bychom mohli říci, že ke vzrůstajícímu blahu lidstva. Snad tedy nezbyvá, než se vrátit k oné masarykovské malé každodenní práci a jejímu etickému zakotvení – je to však málo?

Abych však uzavřel kritické posouzení recenzované knihy: Heertzová argumentuje přímo a (mnohdy) s dostatečnou znalostí věci, dobře se orientuje ve stávající sociologické a ekonomické literatuře včetně nejrůznějších protestů vůči mainstreamovému novoklasicismu, jejichž analýzy dokáže úspěšně spojovat a dovádět k neotřelým závěrům (a zároveň vyrocovat). Právě proto by měla být její kniha sociology široce čtena; avšak nejen proto – zároveň se nám může stát pramenem poznání určitého typu kritiky soudobého socioekonomického uspořádání, který stále zřejměji proniká i na akademická pracoviště. Byť se totiž autorka snaží aplikovat různá přechodová stádia „sedí“ do svého černobílého vidění, její dílo musí být čteno velmi pozorně kritickými očima (v této recenzi jsem samozřejmě mohl upozornit jen na některé aspekty této kritiky). Existuje však nějaká široce rozšířená sociologická analýza, ať už klasická, nebo moderní, o které to neplatí?

Zdeněk R. Nešpor

Gerald Delanty: *Social Theory in a Changing World: Conceptions of Modernity*

Cambridge, Polity Press, 1999. 222 s.

Okruh témat, která se zařazují pod souhrnný název sociální teorie, je nesmírně široký, značně nepřehledný, bez systematického uspořádání. V současnosti jsou nejzřejmější dvě koncepce: ta, jež je praktikována na severoamerickém kontinentu (zejména v USA), kde je chápána jako víceméně samostatná disciplína; často v těsném spojení

s *cultural studies*. Druhým pojetím je výrazně inter/trans/post disciplinární charakter, který je typický pro evropskou verzi sociální teorie. Ta se zde (jako ilustrativní příklad můžeme zvolit Velkou Británii) neprosazuje jako precizně definovaný studijní obor, spíše má být souhrnným označením pro látku sociálních věd, která překračuje oborové hranice.

V těsném kontaktu je zejména s obecnou sociologickou teorií, s níž často víceméně splývá a mnoho autorů mezi označením sociologická a sociální teorie explicitně heuristicky nerozlišuje. Reprezentativní výklad a souhrn témat současné sociální teorie vypracoval ve své knize *Social Theory in a Changing World* britský sociolog Gerald Delanty (University of Liverpool). Jak nasvědčuje její podtitul *Conceptions of Modernity*, ve středu zájmu se ocitá dnes preferovaný koncept modernity, jenž vstoupil a usadil se v prostoru, který dříve zaujímal termín kapitalismus a po něm industriální společnost. Delantého výklad má jednu specifickou přednost. Rozpracovává a zpřehledňuje tematický a pojmový rámec, s nímž se v současných sociologických koncepcích modernity operuje. Text je strukturován do šesti kapitol: první dvě vymezují předmět zájmu a zbylé se zaměřují na specifické teorie; teorii modernity J. Habermase, sociální postmodernismus M. Foucaulta, J.-F. Lyotarda a Z. Baumana, teorie jednání A. Touraina a A. Melucciho a koncepci reflexivní modernizace U. Becka a A. Giddense.

Současnou reflexi modernity a obtíží, na něž moderní projekt opakovaně naráží, lze zjednodušeně a pomocí sloganu shrnout jako konflikt mezi ideálem a realitou. Nepřehledný a neuspořádaný sociální svět, který prochází radikálními změnami ve všech svých konstituujících sférách, neodpovídá fixovaným kategoriím, jež je mají postihovat a zachycovat. Nekorespondenci mezi ideálem a realitou lze podle Delantého vysledovat a odhalit v tenzi mezi klíčovými organizujícími principy modernity: integrací a diferenciací (Comte, Spencer, Durkheim, Parsons). Podle plánu mělo jít o principy komplementární, ne o protichůdné tendence. Jed-